

Galina Nikolajeva. Protagoniste der Piatiletka.¹

Ward Ruyslinck, 1958

Na de jongste wereldoorlog verschenen te Moskou, in Nederlandse vertaling, enkele als literair aangediende prozawerken van jonge (tussen beide wereldoorlogen geboren) Sovjetvedetten, die wegens hun uitgesproken geëngageerd karakter werden uitverkoren om in een grote oplaag verspreid te worden in het Nederlandse taalgebied. Van die verspreiding is intussen, voor zover dit perspectivisch en zonder de hulp van om prestigereerden vaak geforceerde bibliotheek-statistieken kan nagegaan worden, zeer weinig terechtgekomen. Men mag veronderstellen, dat onverschilligheid en vooringenomenheid, zowel van de zijde van het lezerspubliek als van de boekhandelaars, zich hier als Friese ruiters hebben opgeworpen. Een toestand die betreurd moet worden; men aanvaardt of men verwerpt, doch een oesterschelp-mentaliteit en oogkleppen-gezindheid sluiten bij voorbaat elke mogelijkheid tot objectieve waarde-criteria uit. Het is overigens ondenkbaar dat iemand, welke overtuiging hij er ook op nahoudt, onverschillig zou kunnen blijven ten overstaan van een historische realiteit waarin het denken en voelen van ongeveer 200 miljoen mensen tot uiting komt, ook wanneer hij als excuus zou aanvoeren zijn resolute afwijzing van de wijze waarop deze realiteit is tot stand gekomen en zich verder in stand houdt. Zon hij, in zijn stompzinnige zelfgenoegzaamheid, niet een beetje gelijken op de schijngeleerde Trissotin, die in Molière's *Femmes savantes* Philaminte met een opgelucht gezicht laat weten dat de wereld tijdens de afgelopen nacht 'bijna' vergaan was en daarvoor de woorden gebruikt: "Nous l'avons en dormant, Madame, échappé belle?"

In het feit, dat de Sovjetliteratuur de laatste tijd in het panorama der Europese letteren onder allerlei voorwendsels verwaarloosd werd – het dankbaarste voorwendsel was tot nog toe de steeds grotere verwijdering tussen Oost en West op grond van uiteenlopende artistieke opvattingen en uitdrukkingsmiddelen, vooral sedert de westerse kunstenaar zich van de in de Sovjetunie tot dogma verheven realistische visie losmaakte – zie ik precies een aanleiding om niet te verzuimen de eerder zeldzame gelegenheid, het naoorlogs werk van enkele als representatief gehuldigde Sovjetschrijvers in Nederlandse vertaling te lezen. Namen als Galina Nikolajeva, Pavel Loeknitski, Boris Polevoi en Juri Nagibin hebben voor ons nog weinig betekenis, maar aan de andere kant is het, meen ik, niet te vroeg om zich aan een eerlijke kritische toenaderingspoging en zo mogelijk literaire waardebeoordeling van hun werk te wagen. Voor wat deze bijdrage betreft, zal ik me – honneurs aux dames – uitsluitend beperken tot Galina Nikolajeva, en meer in het bijzonder tot haar in 1950 verschenen en in 1955 (Moskou, Uitgeverij voor Literatuur in vreemde talen) in het Nederlands vertaalde roman *Oogst*. In een latere aflevering hoop ik uitvoerig te kunnen terugkomen op Loeknitski, Polevoi en Nagibin.

Galina Jevgenjevna Nikolajeva werd in 1911 te Usmanka [bij Tomsk], in West-Siberië, geboren. Op 24-jarige leeftijd verliet zij het Medisch Instituut te Gorki, niet alleen gewapend met een geneeskundig diploma, maar tevens met uitgebreide aantekeningen over het leven der

¹ Voorvechtster van de Russische Vijfjarenplannen

kolchozboeren in het Gorki-distrikt. Deze nota's zouden een twaalfstal jaren later de aanleiding worden tot het ontstaan van de groots geconcipieerde roman *Oogst* (*Žatva*), een Russische bestseller, die echter, ofschoon naderhand voor toneel bewerkt, in meerdere Europese talen vertaald en zelfs verfilmd, de roem van de jonge schrijfster niet over de grenzen zou uitdragen. Uit haar literaire voorvormingsperiode dateren de in 1945 in het tijdschrift *Znamya* verschenen gedichten, de novelle *De dood van de legerbevelhebber* en enkele prozaschetsen over het boerenleven, die als een aanloop tot *Oogst* kunnen beschouwd worden. Haar jongste roman, *De Bekentenis*, mocht zich nog niet in een Nederlandse vertaling verheugen.

Ik beken onmiddellijk dat *Oogst* mij, als op de hartstochtelijke, verbeeldingsrijke en door geen decreten van in- of uitwendige orde geremde Westerse literatuur ingestelde lezer, maar matig heeft kunnen boeien. De herinnering aan werken als Katajev's *Tijd vooruit*, Babajevski's *Licht over de aarde* en Kotenko's *Kolchozboeren*, of zelfs aan de geschriften van sommige van Nikolajeva's generatiegenoten als Simonov, Panova, Voropajev en Meresjev; is mij in ieder geval heel wat dierbaarder. Het lijkt geen twijfel dat Nikolajeva de Stalinprijs 1951, die haar voor dit werk werd toegekend, niet zozeer dankt aan haar literaire verdienste dan wel aan het feit, dat zij angstvallig rekening hield met de strenge partijrichtlijnen die Zjdanov in augustus 1946 de Sovjetschrijvers voorschreef en waaruit duidelijk moest blijken, dat hun zaligheid afhankelijk was van hun bereidheid om de Stalinistische doctrine in hun werk te projecteren.

Ook Nikolajeva zette zich met heel haar (onteigende) persoonlijkheid voor deze doctrine in. *Oogst* verheerlijkt, in een 700-tal bladzijden, de verwezenlijkingen van de eerste naoorlogse piatiletka (1946-1950), zoals in de Sovjetunie het vijfjarenplan genoemd wordt. Alhoewel deze verwezenlijkingen niet mogen onderschat worden, blijkt de werkelijkheid, zoals achteraf aangetoond, merkkelijk te verschillen van de feiten zoals ze door de schrijfster worden voorgesteld. Op dit ogenblik, anno 1958, werd de balans van dit vijfjarenplan reeds lang opgemaakt en kan aan de hand van betrouwbare gegevens vastgesteld worden, dat er toen nauwelijks redenen tot optimisme voorhanden waren. De resultaten van de naoorlogse piatiletka waren veeleer ontgoochelend. De verwachtingen voor 1946 waren op 127 miljoen ton graangewassen aangeslagen, doch na afloop van datzelfde jaar haalde men slechts 70 miljoen ton, een weinig meer dan de helft. Vergeleken met de vooroorlogse productie, die gemiddeld 123 miljoen ton bereikte, mocht dit een bittere teleurstelling genoemd worden. Geloofwaardig wordt dan ook de verklaring van de Braziliaanse diplomaat Mario Piental Brandao, die, na zijn afreis uit Moskou, aan de wereldpers bekend maakte, dat een ernstige crisis in het landbouwbedrijf ongeveer een zesde van de Russische bevolking met hongersnood bedreigde. De Hogere Sovjet hoefde niet de nadruk te leggen op de oorzaken van deze mislukking, zij waren aannemelijk genoeg: ingevolge de oorlogsomstandigheden

werden in totaal bijna 100.000 kolchozen en sovchozen geteisterd, het landbouwmaterieel beschadigd of vernietigd, terwijl de meeste agrarische stations door de Duitsers leeggeplunderd waren. Er heerste een nijpend tekort aan materieel, waarmee bij het opmaken van het overmoedige productieplan blijkbaar onvoldoende rekening gehouden werd.

In Nikolajeva's roman schijnt het oorlogsgeweld geen zichtbare sporen te hebben achtergelaten, tenzij misschien het door een fascistische kogel veroorzaakte litteken aan de slaap van de tractorist Mochov. Honger wordt door haar boeren evenmin geleden; in de kolchozen heerst een betrekkelijke welvaart, al worden ons de harde levensvoorwaarden die deze betrekkelijke welvaart mogelijk maken door de schrijfster niet verheeld : de aanhoudende inspanningen van de kolchozleiders, de slaafse (niet zelden nachtelijke) arbeid van de akkerbrigades, het eindeloos geploeter tussen tractor en maaimachine waaraan de hele kolchoz, ook vrouwen en opgeschoten kinderen, deelneemt, de leuze van Lenin indachtig, volgens welke 'een volk zich niet vrij mag noemen, zolang de helft van zijn bevolking in de keuken opgesloten zit' – een verbeterde strijd vol persoonlijke offers, ter verwezenlijking van een agrarisch ideaal dat de toekomstige proletarische geslachten een zorgeloos bestaan moet verzekeren, maar waardoor tezelfdertijd de onverzadigbare muil van de staatsmoloch gevuld wordt. Een weinig opwekkende bucolika, waarin de genoegens van het landelijk leven vervangen werden door nuchtere utilitaristische gesprekken over productiecijfers en wisselbouwvraagstukken, door meterlange discussies over zaaigoed, meststoffen, stroomspanningen, schurftige varkens en melkarme koeien: een pastorale, waarin de vredige rust van het Arcadië verstoord wordt door het gebrul van tractoren, het ratelen van ploegen en eggen, het opgewonden geschreeuw van honderden mensen die de aarde omwoelen en doorgraven als het ware op zoek naar een verborgen schat – een infernaal bedrijf dat ook 's nachts bij het licht van schijnwerpers voortgaat. Elk van deze honderden mensen hoopt bovendien door zijn uitputtende arbeid het in het productieplan uitgestippelde minimum te overtreffen en hiervoor de voorziene bijzondere onderscheiding te ontvangen : een publiek lofwoord van de secretaris van het districtscomité, een bevordering tot brigadier of sergeant of tot een verantwoordelijker ambt, desnoods een eervolle vermelding in de krant. De na-ijver tussen de kolchozleden onderling of tussen twee verschillende kolchozgemeenschappen drijft onwillekeurig de productie op. Het partijbestuur leidt deze na-ijver in de juiste, d.i. meest renderende, banen en waakt er terzelfdertijd over, dat de samenwerking tussen de kolchozen van het district. verloopt in de bevolen geest van collectivisme en schakelverantwoordelijkheid. Een dergelijke organisatie zou geniaal te noemen zijn en de titanische strijd der boerenbevolking in het kader van die organisatie heroïsch, ware het niet dat de mens bij dit alles ondergeschikt blijft aan de 'planwirtschaftliche' idee in het algemeen en aan de machines die hij bedient, de aarde die hij bewerkt en de dieren die de zuivelproductie moeten verzekeren in het bijzonder. De machine is de grote motorische godheid, die alle liefde en eerbewijzen ontvangt en met de meeste zorgen omringd wordt. De mens is slechts de arm die haar in werking stelt en als zodanig rechtvaardigt deze arm het bestaan van de hele mens. Op de machine gaan de persoonlijke gevoelens over die aan de mens ontzegd worden; de machine krijgt een waardigheid en aanzien waarvan de mens, als dienend werktuig, nooit heeft durven dromen. Nieuw is dit alleszins niet: Majakovski, een der eerste revolutionaire

dichters, mechaniseerde zelfs de menselijke ziel en omschreef haar als ‘stoom, geperste lucht, elektriciteit’!!! Van dit mechanisch despotisme is ook Nikolajeva’s beeldspraak doordrongen. ‘De accumulator, die ze in zich omdroeg en die haar zenuwen met energie voedde, was volgeladen’ schrijft zij ergens in verband met de ontombare geestdrift en werklust van een van haar vrouwelijke personages. Zo komt men langzamerhand tot de bevreedende conclusie dat de mens, door zich vrij te kopen uit de slavernij, hierbij precies zijn individuele menselijke vrijheid verloren heeft. Het doel is voorbijgestreefd. De strijd tegen de verdrukking heeft slechts tot een schijnzege geleid, want in de plaats van de bojaar is een nieuwe dwingeland getreden: de oppermachtige en hoogste offers eisende machine.

Oogst kan men bezwaarlijk een roman noemen. Dit omvangrijke werk in drie delen, in een traag en slepend ritme geschreven, doet naar de inhoud eerder denken aan een praktische gids voor kolchozboeren of aan een bestekboek van een productieplan. Een verhaal tekent zich er nauwelijks in af, de auteur heeft zich ogenschijnlijk weinig moeite gegeven om haar sociaal-realistisch betoog op literaire snee te vergulden. De spanningen die zij af en toe verwekt vinden hun oorsprong in de sportieve wedijver tussen de kolchozen, die door zijn naïveteit herinnert aan het onschuldige strandvermaak, waarbij kinderen, in twee of meer ploegen afgedeeld, elkaar uitdagen om het eerst het hoogste en sterkste zandkasteel te bouwen. In Nikolajeva’s boek blijkt het hoogste en sterkste zandkasteel de Eén-Mei-kolchoz te zijn, aanvankelijk de achterlijkste van het district, doch weldra, nadat de nieuwe met uitzonderlijke ondernemingsgeest bezielde voorzitter Wasili Koezjmitsj Bortnikov de leiding ervan op zich genomen heeft, de productiefste en voorbeeldigst georganiseerde. Deze geleidelijke opgang wordt door Nikolajeva, die in de compositie van haar roman bijvoorbeeld getuigenis aflegt van voortreffelijke schrijverskwaliteiten, met beheerste hand en in een zakelijke directe stijl over plus minus 600 bladzijden uitgeschilderd. Jammer genoeg leiden veelvuldige herhalingen van bepaalde situaties en, zoals gezegd, het trage ritme vrij spoedig tot eentonigheid, naderhand tot verveling. Aan de familiale problemen wordt geringe aandacht geschonken. Daar waar zij zich voordoen, worden ze opgelost in het enige erkende familiale verband, nl. dit der kolchozgemeenschap : ‘Achter de grote staatsproblemen, die ze bespraken, traden de onopgeloste familie-moeilijkheden op de achtergrond. Zo doen de dingen, die in de enge huiselijke kring overweldigend groot lijken, zich plotseling veel kleiner voor, wanneer men ze naar buiten draagt.’

Opvallend in dit boek, evenals in de geschriften van de meeste overige Sovjetjongeren, is het gebrek aan humor, en men is geneigd de afwezigheid te verklaren door de plechtige vastberaden ernst waarmee al deze mensen op hun doel afgaan, door de genadeloze zelfkritiek waartoe elk van hen zichzelf dwingt tot het openlijk belijden van eigen tekortkomingen, en ten slotte door het aan gesublimeerde tegenstellingen vreemde realisme. ‘L’esprit,’ schreef Montesquieu, ‘consiste à connaître la ressemblance des choses diverses et la différence des choses semblables’.

Ten slotte moet gewezen worden op enkele zeldzaam mooie bladzijden : nl. het vierde hoofdstuk, getiteld ‘Hagedisje’, waarin de auteur gebruik maakt van het flash-back-procedé om de lezer terug te voeren naar de jeugd van haar vrouwelijk hoofdpersonage, alsook de passage waarin Pjotr Bortnikovs eenzame ontmoeting met de eland in het bos beschreven

wordt. Het is misschien geen toeval dat juist deze aandoenlijkste passages in geen enkel rechtstreeks verband staan met het agrarisch programma der piatiletka. Voor het eerst schijnt hier iets door te schemeren van de innerlijke ontroeringen van de schrijfster, als het ware onder invloed van persoonlijke jeugdherinneringen of even overweldigd door een onverwachte confrontatie met de vrije, aan de toepassingen der agrobiologische theorie van Mitsjoerin-Lyssenko ontsnapte natuur. Of is dit mogelijk alleen maar inbeelding van de door ‘burgerlijk-decadente’ maatstaven geïnfecteerde West-Europese lezer?

Wanneer men uiteindelijk dit boek sluit, denkt men onwillekeurig terug aan de vooroorlogse vijfjarenplanromans van Leonov en Sjolochof. Een vergelijking daarmee dringt zich niet onmiddellijk op, maar men vraagt zich toch wel af of de roepstem van deze beide protagonisten van Ruslands agrarische heropstanding, dankzij de genuanceerde belangstelling die zij terzelfdertijd behielden voor de psychologische en individueel-menselijke problemen, niet overtuigender geklonken heeft dan Nikolajeva’s geromanceerd verslag? Waarschijnlijk heeft Nikolajeva, dank zij haar in de politieke gelederen geoefende zin voor zelfkritiek, haar eigen onmacht in dit opzicht aangevoeld, want in 1953 schreef zij in het tijdschrift *Voprosy Filosofii*, handelend over het met meesterlijke overtuiging getekende karakter van Grigori Mejechov in Sjolochofs *De stille Don*: ‘Sjolochofs talent en kracht worden niet bepaald door zijn vermogen om atypische karakters overtuigende gestalten te verlenen, maar door het feit dat hij gewoon levensechte karakters schépt, geen onbezielde afschaduwingen van doorsneekarakters, maar karakters die de grote reële gebeurtenissen volledig en scherp weerspiegelen.’ Nikolajeva’s romankarakters weerspiegelen de ‘grote reële gebeurtenissen’ niet, zij worden erdoor uitgeschakeld. Zij verliezen hun levensechtheid, doordat zij niet op zichzelf, maar slechts in functie van een idee kunnen bestaan.

